

lah b. Muhammed el-Kişverî gibi âlimlerden hadis öğrenimini sürdürdü. Tahsil amacıyla Girit, Kuzey Afrika ve Mısır'a da gittiği, Mısır'da Allâf diye anılan Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Eyyûb'dan hadis dinlediği nakledilmektedir (İbn Ferhûn, s. 34).

Endülü's'e döndükten sonra burada öğretimle meşgul olduğu anlaşılan İbnü'l-Cebbâb'ın talebeleri arasında başta oğlu Muhammed olmak üzere hadis hâfızı Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed b. Ali el-Bâcî, Muhammed b. Muhammed b. Ebû Düleym ve İbnü'l-Medîni diye tanınan Muhammed b. Hazm et-Tenühî gibi şahsiyetler bulunmaktadır. İbnü'l-Cebbâb 15 Cemâziyelâhîr 322'de (2 Haziran 934) Kurtuba'da vefat etti. İbn Hazm, İbnü'l-Cebbâb'ın gafletinin fazla olduğunu söylerken (İbn Hacer, I, 147) İbn Abdülber ve Kâdî İyâz onun hadis yanında Mâlikî fıkında da önde gelen bir âlim olduğunu belirtirler. Kaynaklarda İbnü'l-Cebbâb'ın *Müsne-dü Mâlik b. Enes*, *Kitâbü'l-İmân*, *Kitâbü's-Şalât*, *Kitâbü Kışaşi'l-enbiyâ*, *Kitâbü Fezâ'ili'l-vuğû*, *Kitâbü Hamdilâh ve havfih* adlı eserleri zikredilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Faradî, *Târîhu 'ulemâ'i'l-Endelûs* (nşr. Seyyid İzzeddin el-Attâr el-Hüseynî), Kahire 1373/1954, I, 30, 42; İbn Mâkûlâ, *el-İkmâl*, II, 138; Humeydî, *Cezvetü'l-muktebis* (nşr. İbrâhîm el-Ebyârî), Kahire 1410/1989, I, 192-193; Sem'ânî, *el-Ensâb*, I, 170-171; İbnü'l-Esir, *el-Lübâb*, I, 253; Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, III, 815-816; a.mlf., *A'lâmü'n-nübelâ*, XV, 240-241; Safedî, *el-Vâfi*, VI, 371; İbn Ferhûn, *ed-Dibâcû'l-müzeheb*, s. 34-35; İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, I, 147; Süyûtî, *Tabakâtü'l-huffâz* (Lecne), s. 341; Makkarî, *Nefhu't-tîb*, II, 150; Muhammed Hâdî Müezzîn-i Câmî, "İbn Cebbâb", *DMBİ*, III, 203-204.

ALİ OSMAN KOÇKUZU

İBNÜ'L-CELLÂ

(ابن الجلاء)

Ebû Abdillâh Ahmed
b. Yahyâ el-Cellâ
(ö. 306/918)

Fakr ve tevekkül konusundaki görüşleriyle tanınan sûfî.

Bağdat'ta doğdu. Bazı kaynaklarda adı Muhammed olarak da kaydedilmektedir. Ma'rûf-i Kerhî, Bişr el-Hâfî gibi sûfilerin sohbetlerinde bulunan sûfî Yahyâ el-Cellâ'nın oğludur. Kendisi, paslı gönülleri aydınlatığı için babasına "Cellâ" unvanının verildiğini söyler. Babasına bu unvanın Zünnûn el-Mısırî tarafından verildiği de kaydedilmektedir. İbnü'l-Cellâ çocuklu-

ğunda Ma'rûf-i Kerhî, Serî es-Sakatî, Zünnûn el-Mısırî gibi ünlü sûfilere hizmet etti. Daha sonra Bağdat'tan ayrılarak Filistin'e gidip bugün Yafa-Kudüs yolu üzerinde bulunan Remle kasabasında ikamet etmeye başladı. Ardından Hicaz'a giden İbnü'l-Cellâ, Serrâc'ın verdiği bilgiye göre on sekiz yıl Mekke'de kaldı (*el-Lüma*, s. 169). Ancak bu bilgiye diğer eserlerde rastlanmamaktadır. Kaynaklarda nakledilen bir sözünden, onun Kuzey Afrika'ya geçtiği ve Kayrevan'a kadar giderek bölgedeki sûfilerle görüştüğü anlaşılmaktadır. Bişr el-Hâfî ve Zünnûn el-Mısırî'ye hizmet etmekle birlikte İbnü'l-Cellâ'nın esas müşşidi Dimaşk'ta iken tanıştığı Ebû Tûrâb en-Nahşebî'dir. Kendisi 600 şeyh-le görüştüğünü, bunlar arasında en çok Zünnûn el-Mısırî'yi, babasını ve Ebû Tûrâb'ı beğendiğini söyler. Ebû Bekir Muhammed b. Dâvûd ed-Dükkî, Muhammed b. Süleyman el-Lebbân, Muhammed b. Hasan el-Yaktîni gibi sûfiler yetiştiren İbnü'l-Cellâ 12 Receb 306'da (19 Aralık 918) Dimaşk'ta vefat etti. Öldüğünde doksan sekiz yaşında olduğu kaydedilmektedir.

İbnü'l-Cellâ'nın tasavvuf anlayışı fakr, tevekkül ve tecrid esasına dayanır. Kendisine fakrın ne olduğu sorulduğunda üzerindeki 4 akçeyi sadaka olarak verdikten sonra fakrı tarif etmiş ve üzerinde para varken bu konuda söz söylemeye utandığını belirtmişti. Sâlikin kendi varlığından tamamen geçmesi olarak anladığı fakrı "sebeplerden kendini soyutlamak" diye tarif eden İbnü'l-Cellâ, takvâ sahibi olmayan fakirlerin kendilerini haramlardan koruyamayacaklarına dikkat çekmiş, rızık kaygısı çekmenin insanı Hak'tan uzaklaştırıp halka muhtaç edeceğini söylemiştir. Ona göre övülmekle yerilmeyi bir tutan zâhid, farzları ilk vaktinde eda eden âbid, bütün fiilleri Allah'tan gören muvâhid yani sûfidir. Ârifler Hak'tan başkasının kaygısını taşımazlar (Sülemî, s. 177, 179; Kuşeyrî, s. 114). İbnü'l-Cellâ kul hakkına büyük önem vermiş ve Allah'ın hakkına riayet etmeyenlerin kulların haklarını da gözletmeyeceğini söylemiş, insanlara iyilik yapamayanlara hiç değilse kötülük yapmalarını tavsiye etmiştir (Sülemî, s. 177). İbnü'l-Cellâ tasavvufun şekil (resm) değil hakikat olduğunu söyleyen ilk sûfilere dendir. Ona göre tasavvufun Hakk'a yönelik tarafı hakikat, halka yönelik tarafı şekildir. Asıl tasavvuf Hak ile kul arasındaki bağıdır. Kuşeyrî, onun tasavvufu ruhuna nasıl sindirdiğini anlatmak için vücudundaki bir damarın "lillâh" kelimesinin yazılış şekli gibi bir görünüme girdiğini kaydeder.

Babasının da sûfî olması dolayısıyla bazı kaynaklarda kendisi hakkındaki rivayetler babasıyla ilgili olanlarla karıştırılmıştır. Meselâ Kuşeyrî, onun vefat ettiği zaman yıkanmak üzere tenesüre konulduğunda yüzünde bir tebessüm ifadesi hissedildiğini, hatta orada bulunan bir tabibin onun için, "Diri mi ölü mü olduğunu bilemiyorum" dediğini söylerken (*er-Risâle*, s. 114) aynı olayı İbnü'l-Cevzî (*Şıfatü's-şafve*, II, 411) ve İbnü'l-Mülâkkın (*Tabakâtü'l-evliyâ*, s. 86) babası hakkında kaydetmişlerdir. Çağında gerçek anlamda üç sûfî bulunduğunu söyleyen İbn Nüceyd, İbnü'l-Cellâ'nın bunlardan biri olduğunu belirtmiştir. Kaynaklarda onun bazı kerâmetleri de anlatılmaktadır. Bunlardan birine göre rüyasında Hz. Peygamber'in elinden bir ekmek aldığını görmüş, uyandığında avucunda bu ekmeğin bir parçasını bulmuştu. Tevekkül, muhabbet, fakr, havf, zühd gibi tasavvufî konulara dair sözleri ve bazı şiir parçaları kaynaklarda yer almaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Serrâc, *el-Lüma* (nşr. R. Nicholson), Leiden 1913, s. 169, 209; Kelâbâzî, *Taaruf* (Uludağ), s. 144, 214; Sülemî, *Tabakât*, s. 176-179; a.mlf., *Tasavvufun Ana İlkeleri: Sülemî'nin Risâleleri* (nşr. ve trc. Süleyman Ateş), Ankara 1981, s. 191-192, 202; Ebû Nuaym, *Hilye*, Beyrut 1967, X, 314-315; Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, V, 213-215; Kuşeyrî, *er-Risâle*, Kahire 1966, s. 114, 123, 143-144, 151, 154, 169; a.e. (Uludağ), s. 86, 100, 105, 107-108, 123, 130, 206, 207; Hücvîrî, *Keşfü'l-mahcûb*, s. 43, 169; a.e. (Uludağ), s. 118, 236-237; Herevî, *Tabakât*, s. 547-575; Gazâlî, *İhyâ*, Beyrut 1990, IV, 269, 300; V, 261; İbnü'l-Cevzî, *Şıfatü's-şafve*, Kahire 1970, II, 443-444; a.mlf., *el-Muntazam*, V, 17, 18; VI, 148; Attâr, *Tezkiretü'l-evliyâ* (trc. Süleyman Uludağ), İstanbul 1991, s. 168, 381, 495, 516-517, 539, 563, 757; Sühreverdî, *Avârifü'l-ma'ârif*, Beyrut 1403/1983, s. 494; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, XIV, 251-252; Safedî, *el-Vâfi*, VIII, 239; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, II, 129; İbnü'l-Mülâkkın, *Tabakâtü'l-evliyâ*, s. 81-88; İbn Tağrıberdî, *en-Nücumü'z-zâhire*, III, 30, 170, 194; Câmî, *Nefeñât*, s. 110; Münâvî, *el-Kevâkib*, II, 14-15; Mînâ Hafîzî, "İbn Cellâ", *DMBİ*, III, 241-242.

MUSTAFA BAHADIROĞLU

İBNÜ'L-CELLÂB

(ابن الجلاب)

Ebû'l-Kâsım Ubeydullâh b. Hüseyin
b. Hasen b. el-Cellâb el-Basrî
(ö. 378/988)

Mâlikî fakihi.

Hayatına dair fazla bilgi yoktur. Hocası Ebû Bekir el-Ebherî'nin doğum tarihi (289/902) ve İbn Ebû Zeyd el-Kayrevânî'nin on yedi yaşında iken 327 (939) yılında

kaleme aldığı *er-Risâle*'nin İbnü'l-Cel-lâb'a ait *et-Tefrî'*den sonra Mâlikî mezhebinde yazılan ilk muhtasar olduğuna dair bilgi göz önüne alındığında IV. (X.) yüzyılın başlarında Basra'da doğduğu söylenebilir (*et-Tefrî'*, neşredenin girişi, I, 103-104). Adı bazı eserlerde Muhammed, Abdurrahman ve Hüseyin olarak da geçmekte, ancak *et-Tefrî'* adlı kitabı ve bunun rivayet zincirlerinde yukarıda belirtildiği şekilde kaydedilmektedir. "Hayvan veya köle tüccarı" anlamına gelen Cellâb ve İbnü'l-Cellâb lakabıyla anılan başka âlimler de vardır (*a.g.e.*, I, 103). İbnü'l-Cellâb, zamanında Mâlikî mezhebinin Irak'taki en büyük temsilcisi olan Ebû Bekir el-Ebherî'den fıkıh okudu ve onun gözde talebeleri arasında yer aldı. Kız kardeşinin oğlu Müsedded b. Ahmed el-Basrî, Ebû'l-Hasan Ali b. Kâsım et-Tâfî el-Basrî, Gâlib b. Abdürraûf b. Temmâm b. Atıyye el-Muhâribî ve Kadı Abdülvehhâb b. Nasr el-Bağdâdî gibi âlimler ondan ders aldılar. İbnü'l-Cellâb, 378 yılı Safer ayında (Mayıs-Haziran 988) hac dönüşü sırasında vefat etti. Mezhepte tercih ve ihtiyâr derecesine ulaşmış bir müctehid olarak Irak'ta Ebherî'den sonra mezhebin yayılması, kurallarının tesbiti ve fûrûnunun tedvinini konusunda önemli katkılarda bulunan İbnü'l-Cellâb, yaşadığı muhitin de etkisiyle Mısır ve Mağrib Mâlikî ulemâsına nisbetle re'y ve kıyasa daha çok başvurmuş, eserinde Hanefiler gibi farazî fıkıha da yer vermiştir.

Eserleri. İbnü'l-Cellâb *et-Tefrî'* ve *Şerhu'l-Müdevvene* (yazma nüshası için bk. Sezgin, I, 469) adlı eserlerle hilâfa dair bir kitap yazmış, bunlardan ilk eser vasıtasıyla şöhrete kavuşmuştur. *Muhtaşarü'l-Cellâb* (*el-Cellâb*) diye de anılan *et-Tefrî'*, İmam Mâlik ve talebelerinin görüşlerinin derlendiği, Mâlikî literatüründe "üm-mehât" diye anılan ilk temel kaynaklardan sonra bütün fikhî konuların belli bir sistem içinde ele alındığı ilk muhtasarlardan biri olması bakımından önem taşımaktadır. Eser, Doğu ve Batı İslâm dünyasındaki medreselerde ders kitabı olarak okutulmuştur. İbn Atıyye el-Endelûsî, İbn Hayr el-İşbîlî, Ebû'l-Abbas el-Gubrî'nî, İbn Rüşeyd, Ebû Abdullah İbnü'l-Fahhâr, Ebû Abdullah İbn Halfûn, Ebû Ca'fer el-Leblî, Muhammed b. Abdülmelik el-Mintûrî, Muhammed b. Abdurrahman el-Hattâb er-Ruaynî, Ebû'l-Kâsım b. Yûsuf et-Tûcîbî ve Muhammed b. Süleyman er-Rûdânî gibi VI-XI. (XII-XVII.) yüzyıllarda yaşamış birçok âlim, bu eseri okudukları hocaları ile İbnü'l-Cellâb arasındaki isna-

dı zikretmiştir (bk. bibl.; eseri okutan ve okuyan diğer bazı âlimler için bk. *et-Tefrî'*, neşredenin girişi, I, 157-164). VII-VIII. (XIII-XIV.) yüzyıllarda Cemâleddin İbnü'l-Hâcib ve Halîl b. İshak el-Cündî'nin telif ettiği muhtasarlardan sonra bile ders kitabı olarak okunmaya devam etmesi, şerh vb. çalışmalara konu olması da eserin önemini göstermektedir. XX. yüzyıla gelinceye kadar Mâlikî literatüründe *et-Tefrî'*nin rivayet ve tercihlerine itimat edilmiş ve görüşleriyle istişhâdda bulunulmuştur.

12.000'i *el-Müdevvene*'de olmak üzere yaklaşık 18.000 meseleyi ihtiva ettiği belirtilen ve sahih rivayetlere dayanan eserde uzun isnatlar atılmış, hükümlerin Kur'an ve Sünnet'ten dayandığı deliller verilmemiş ve farklı görüşlerin münakaşasına girilmemiştir. Fikhî meseleler yanında ihtiva ettiği küllî kaideler bakımından da dikkat çeken eserde müellif, bir kısmı İmam Mâlik ve talebelerinin ictihadlarına aykırı olan görüş ve tercihlerini de zikretmiştir (meselâ bk. I, 190, 198, 202, 204, 210, 212, 216, 217, 244, 249, 252, 258, 276, 307, 310, 311, 323, 339, 340, 341, 344, 346, 372, 378). Eserin bir başka özelliği de vücûb, hurmet, ibâha, nedb ve kerâhet gibi temel dinî hükümleri ifade etmek üzere aralarında bazı ince anlam farkları da gözetilerek çeşitli ifade ve tabirlerin kullanılmış olmasıdır (*et-Tefrî'*, neşredenin girişi, I, 140-144). Çeşitli kütüphanelerde birçok yazma nüshası bulunan *et-Tefrî'* Hüseyin b. Sâlim ed-Dehmânî tarafından neşredilmiştir (I-II, Beyrut 1408/1987).

et-Tefrî' üzerine birçok şerh ve ihtisar çalışması yapılmıştır. Bunlar arasında Müsedded b. Ca'fer el-Basrî, Ali b. Ahmed el-Gassânî (*et-Terşî' fi şerhi mesa'ili't-Tefrî'*), Abdullah b. Abdurrahman el-Maarrî (*el-Bedî' min şerhi't-Tefrî'*), Şehâbeddin el-Karâfî, İbn Nâcî el-Kayrevânî ve Muhammed b. İbrâhim et-Tetâî'nin şerhleri; Muhammed b. Ebû'l-Kâsım b. Abdüsselâm et-Tûnisî (*es-Sehlû'l-bedî' fi'htîşâri't-Tefrî'*, *Muhtaşarü't-Tefrî'*), Ebû'l-Abbas Ahmed b. Ulvân et-Tûnisî (*Lübâbû'l-lübâb 'ale'l-Cellâb*), İbn Kunfûz el-Kosantî'nî (*el-Lübâb fi'htîşâri İbni'l-Cellâb*), Muhammed b. Ahmed el-Ebyârî (*es-Sehlû'l-bedî' fi muhtaşari't-Tefrî'*) ve İbn Râşid el-Kafsî'nin (*en-Nazmû'l-bedî' fi'htîşâri't-Tefrî'*) muhtasarlari ile İzzeddin Hüseyin b. Ebû'l-Kâsım en-Neylî'nin muhtasarına Abdullah b. Ferhûn'un *Kifâyetü't-tullâb fi şerhi Muhtaşari'l-Cellâb* adıyla yazdığı şerhi zikredilebilir (diğer şerh ve muh-

tasarlarla bazılarının yazma nüshaları için bk. *a.g.e.*, I, 152-157).

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Cellâb, *et-Tefrî'* (nşr. Hüseyin b. Sâlim ed-Dehmânî), Beyrut 1408/1987, neşredenin girişi, I, 83-179; Şirâzî, *Tabakâtü'l-fukahâ*, s. 168; İbn Atıyye el-Endelûsî, *Fihris* (nşr. Muhammed Ebû'l-Ecfân - Muhammed ez-Zâhî), Beyrut 1983, s. 10, 72; Kâdî İyâz, *Tertibü'l-medârik*, IV, 605; İbn Hayr, *Fehrese*, s. 243; Ahmed b. Yûsuf el-Leblî, *Fihristü'l-Leblî* (nşr. Yâsin Yûsuf Ay-yâş - Avvâd Abdürabbih Ebû Zîne), Beyrut 1408/1988, s. 25; Gubrî'nî, *Uluwânü'd-dirâye* (nşr. Âdil Nüveyhiz), Beyrut 1969, s. 64, 197; İbn Rüşeyd, *Mil'û'l-aybe bi-mâ cümü'a bi-tûli'l-gaybe* (nşr. M. Habib İbnü'l-Hoca), Tunus 1402/1982, II, 73, 220, 221; Tûcîbî, *Bernâmec* (nşr. Abdülhafiz Mansûr), Tunus 1981, s. 270; Zehebî, *A'lâmü'n-nübela'*, XVI, 383-384; İbn Ferhûn, *ed-Dibâcû'l-müzheb*, I, 461; İbn Kunfûz, *el-Vefeyât* (nşr. Âdil Nüveyhiz), Beyrut 1971, s. 233-234; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, III, 93; Rûdânî, *Şilatü'l-halef bi-meşvûl's-selef* (nşr. Muhammed Haccî), Beyrut 1408/1988, s. 169; Mahlûf, *Şeceretü'n-nûr*, I, 92; Sezgin, *GAS*, I, 469, 477; Hacı, *el-Fikrû's-sâmî*, III, 118.

AHMET ÖZEL

İBNÜ'L-CERRÂH, Ali b. İsâ

(ابن الجراح ، علي بن عيسى)

Ebû'l-Hasen Ali b. İsâ
b. Dâvûd b. el-Cerrâh
(ö. 334/946)

Abbâsî veziri.

Cemâziyelâhîr 245'te (Eylül 859) Bağdat yakınlarında Deyrükunnâ'da doğdu. Önce Hristiyanlığı, ardından İslâmiyet'i kabul etmiş İranlı meşhur bir aileye mensuptur; birçok akrabasının Abbâsî idaresinde görev aldığı bilinmektedir. Yirmi yaşında iken sarayda divan kâtibi olarak işe başladı. 286'da (899) malî işlerden sorumlu Dîvânü'd-dâr'da görevlendirildi. 295'te (908) "bir günün halifesi" İbnü'l-Mu'tezz'in taraftarı ve onun veziri Ebû Abdullah İbnü'l-Cerrâh'ın yeğeni olduğu için Halife Muktedir-Billâh'ın emriyle Vâsî't'a sürüldü; ancak Vezir İbnü'l-Furât'ın sayesinde Mekke'ye yerleşti ve onun 299'da (912) azledilmesine kadar gözaltında tutuldu. Bu tarihte vezirlik görevine Muhammed b. Ubeydullah el-Hâkânî getirildi; fakat devletin durumunun kötüye gitmesi üzerine azledilerek yerine İbnü'l-Cerrâh tayin edildi.

301 (913) yılında göreve başlayan İbnü'l-Cerrâh, sıkı bir ekonomi politikası takip ederek devletin gelirlerini arttırmada başarılı oldu; ancak harcamaları kısması yüzünden birçok düşman kazandı ve bu sebeple vezirlikten affını istedi.